

УДК 378.141

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi59.668>Сотер М. В.*,
orcid.org/0000-0002-4626-0137

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (40-ВІ РР. ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Статтю присвячено періодизації розвитку іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України (40-ві рр. ХХ – початок ХХІ ст.). Підкреслено, що складність проблеми періодизації історико-педагогічних явищ і процесів зумовлена тим, що їх становлення і розвиток реалізується в контексті значущих загальних суспільно-політичних, соціально-економічних та соціокультурних перетворень і трансформацій у суспільстві.

На основі аналізу розвитку іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України (40-ві рр. ХХ – початок ХХІ ст.) з урахуванням результатів наукових досліджень учених та базуючись на нормативно-правовій базі вищої освіти та архівних матеріалах виокремленого проміжку часу представлено такі чотири періоди: I-й період – реконструкційно-відбудовчий (1940–1960), субперіоди: 1) 1940–1950; 2) 1951–1960. II-й період – організаційно-установчий (1961–1990), субперіоди: 1) 1961–1968; 2) 1969–1990. III-й період – системно-оновлювальний (1991–2013), субперіоди: 1) 1991–2007; 2) 2008–2013. IV-й період – конвергенційно-інтеграційний (2014–2024), субперіоди: 1) 2014–2016; 2) 2017–2024.

Наголошено, що розвиток іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України в досліджуваний час реалізовувався під впливом низки чинників, серед яких – соціальні, економіко-політичні, організаційно-правові та історико-культурологічні.

Подальші наукові дослідження можуть бути присвячені аналізу нормативно-правової бази іншомовної підготовки в технічних закладах вищої освіти України (40-ві рр. ХХ – початок ХХІ ст.).

Ключові слова: періодизація історико-педагогічних явищ і процесів, іншомовна підготовка, технічні заклади вищої освіти, періоди розвитку іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України.

Постановлення проблеми. Випробування, що постали перед сучасною вищою технічною освітою в Україні, зокрема повномасштабна війна, катастрофічні руйнування університетської інфраструктури і, поряд з цим, глобальні процеси – швидкий технологічний розвиток, цифровізація, конкуренція – вимагають нових підходів щодо підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних інженерів, здатних швидко адаптуватися до змін. Їх подолання потребує системних реформ, тісної співпраці між освітою, бізнесом і державою, а також орієнтації на інвестиції в наукові дослідження, інтеграції дуальної освіти, безперервного навчання та інновацій.

Модернізація та системне вдосконалення інженерно-технічної підготовки здобувачів вищої освіти в закладах вищої технічної освіти України мають здійснюватися з урахуванням позитивного досвіду її історичного розвитку. З метою наукового узагальнення результативних освітніх практик, виявлення та обґрунтування раціональних ідей, що зберігають актуальність і можуть бути імплементовані в сучасну систему вищої освіти, об'єктивно зумовлюється потреба звернення до історико-педагогічного аналізу розвитку вищої технічної освіти України другої половини ХХ століття.

Аналіз досліджень. Різні аспекти іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України досліджували І. Онисіна – «Навчання студентів технічних

*© Сотер М. В.

вузів аудіювання професійно спрямованої мови (III етап, англійська мова)» (Київ, 1990), В. Кудряшова – «Методика навчання читання та перекладу термінологічних словосполучень з дієслівним компонентом у науково-технічній літературі зі зв'язку / технічний вуз, англійська мова» (Київ, 1993), І. Свердлова – «Методика формування лексико-граматичних навичок говоріння на професійні теми при понятійній організації матеріалу (I курс техн. ВНЗ, англійська мова)» (Харків, 1996), Ю. Давиденко – «Інтенсифікація навчання граматиці французької мови на 1 курсі технічного вузу (на матеріалі французького дієслова)» (Дніпропетровськ, 1998), В. Топалова – «Формування соціокультурної компетенції студентів технічного вузу (матеріалом англійської мови)» (Київ, 1998), Н. Муліна – «Методика розробки та використання дистанційного курсу англійської мови (старший ступінь у вищому технічному закладі освіти)» (Київ, 2001), В. Тітова – «Модульно-проектна методика навчання англійської мови студентів вищих технічних закладів освіти» (Київ, 2001), Н. Макоєд – «Формування у майбутніх інженерів умінь перекладу фахових текстів із застосуванням комп'ютерних технологій» (Одеса, 2002), Д. Бубнова – «Методика навчання ділового спілкування англійською мовою студентів старших курсів вищих технічних навчальних закладів» (Київ, 2007), М. Гордієнко – «Формування умінь і навичок самостійної роботи з іноземною фаховою літературою у майбутніх інженерів» (Київ, 2008), Т. Корж – «Навчання студентів вищих технічних навчальних закладів анування англійських професійно орієнтованих текстів» (Київ, 2008), В. Александров – «Методика інтенсивного навчання інженерів професійно орієнтованої англійської мови» (Одеса, 2009), С. Ісаєнко – «Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей засобами іноземної мови» (Київ, 2009), Ю. Петровська – «Методика організації автономного навчання англійської мови студентів технічних спеціальностей» (Київ, 2010), І. Секрет – «Теоретичні та методичні основи формування іншомовної професійної компетентності студентів вищих технічних навчальних закладів в умовах дистанційної освіти» (Київ, 2012), В. Лапіна – «Навчальний діалог як засіб формування мовленевої компетентності студентів технічного вищого навчального закладу в процесі вивчення іноземних мов» (Кривий Ріг, 2015), О. Юхно – «Діяльність політехнічних ВНЗ у контексті розвитку вищої технічної освіти в Україні (друга половина XX століття)» (Суми, 2016), О. Кабанкова – «Формування пізнавальної самостійності студентів технічного університету в процесі вивчення іноземної мови» (Луцьк, 2018), З. Корнева – «Система професійно орієнтованого англійського навчання студентів технічних спеціальностей у вищих навчальних закладах» (Київ, 2018), Н. Осіпчук – «Навчання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах України (друга половина XX - початок XXI століття)» (Рівне; Тернопіль, 2018), Н. Кікіна – «Розвиток кредитної системи навчання іншомовного спілкування студентів технічних університетів США (друга половина XX – початок XXI століття)» (Рівне, 2019), Ю. Лавриш – «Дидактична система індивідуалізації навчання іноземної мови студентів інженерних спеціальностей у технічних університетах» (Полтава, 2020), Г. Зеленін – «Теоретичні і методичні засади іншомовної професійної підготовки майбутніх викладачів технічних дисциплін» (Харків, 2021), Я. Нечепорук – «Іншомовна підготовка в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI століття)» (Кропивницький, 2023) та ін.

Однак вивчення численної джерельної бази дослідження засвідчило, що періодизація розвитку іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України у 40-ві роки XX – початок XXI століття не була предметом окремого дослідження.

Мета статті – на основі ретроспективного аналізу джерельної бази дослідження обґрунтувати періодизацію розвитку іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України (40-ві рр. XX – початок XXI ст.).

Виклад основного матеріалу. Питання періодизації історико-педагогічних явищ і процесів є багатограним, багатовекторним і таким, що складає квінтесенцію наукового знання. Як підтверджує Є. Хриков, ця проблема є однією з «найбільш складних, комплексних і багаторівневих проблем наукового знання» [6, с. 183]. Н. Гупан відзначає, що під періодизацію історико-педагогічної науки вчені розуміють «науковий метод, що передбачає систему процедур, прийомів і способів, спрямованих на виділення в історико-педагогічному процесі найбільш важливих відтинків часу за спільними ознаками і критеріями: епоха (доба), період, етап» [1, с. 118]. Складність проблеми періодизації історико-педагогічних явищ і процесів зумовлена також тим, що їх становлення і розвиток реалізується в контексті значущих загальних суспільно-політичних, соціально-економічних та соціокультурних перетворень і трансформацій в суспільстві.

Під періодизацією іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України досліджуваного періоду вбачаємо науково обґрунтований поділ зазначеного хронологічного проміжку на впорядковані періоди, що забезпечує комплексне представлення ключових закономірностей, динаміки розвитку та процесів трансформації досліджуваного освітнього явища.

Представлення періодизації зумовило потребу ґрунтовного вивчення та системного аналізу наукових досліджень багатьох учених (Г. Зеленін, М. Кабанова, Я. Нечепорук, Н. Осіпчук, І. Секрет, О. Тарнопольський, Н. Терентьева, О. Юхно та ін.).

Зокрема виявлено, що Н. Терентьева в дисертаційному дослідженні «Розвиток політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України (XX ст.)» (2007) схарактеризувала шість періодів розвитку політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України та представила провідні тенденції її розвитку, до яких віднесено технізацію, професіоналізацію та технологізацію. I період (1988–1920), за твердженням вченої, належить до започаткування політехнічної освіти на теренах України; II період (1921–1936) – до становлення політехнічної освіти; III період (1937–1955) – період загального погіршення стану політехнічної освіти; IV період (1956–1985) – активна імплементація політехнічної освіти у педагогічні заклади; V період (1986–2001) – ослаблення впливу політехнічної освіти; VI період (з 2002) – стрімка модифікація суспільства, його технологізація зумовили потребу забезпечення політехнічної освіти педагогічним працівникам [4, с. 11-12].

У науковій праці «Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)» (2016) Н. Терентьева представила тенденції розвитку університетської освіти України в досліджуваній період та виокремила два основні періоди з представленням їх докладного обґрунтування: I-й (1959–1991) – період радянської доби, II-й (1991 – до сьогодні) – період незалежності України. У межах першого періоду вчена схарактеризувала два етапи: I-й (50-і – 70-і рр. XX ст.) – поєднання освіти і науки, II-й (80-і рр. XX ст.) – модернізації в епоху нестабільності. У рамках другого періоду також окреслено два етапи: I-й (90-і рр. XX – початок XXI ст. / 2003 р.) – інтегрування освіти, науки і виробництва; II-й (2004 – 2014 рр.) – реформаційні процеси в умовах євроінтеграції [5, с. 135].

Вагомим доробком у контексті нашого дослідження є періодизація, представлена в дисертаційному дослідженні О. Юхно «Діяльність політехнічних ВНЗ у контексті розвитку вищої технічної освіти в Україні (друга половина XX століття)» (2016). Авторка окреслила чотири послідовні етапи розвитку вищої технічної освіти в Україні у другій половині XX ст.: I етап (1950–1957) – відновлювальний (відбудова технічних вишів у повоєнні роки; розширення підготовки фахівців відповідно до потреб народного господарства); II етап (1958–1965) – промислово-інтеграційний (збільшення випуску спеціалістів інженерного профілю, розширення виробничо-практичної складової їх підготовки; оптимізація мережі вищих технічних навчальних закладів, їх територіальне наближення до місць працевлаштування випускників; розширенням доступу до вищої

освіти спеціалістами-практиками); III етап (1966–1986) – розбудовний (розширення денної форми навчання за рахунок скорочення заочної та вечірньої; відкриття нових вищих технічних навчальних закладів згідно з потребами народного господарства; перетворення галузевих технічних вишів у провідні центри підготовки інженерних кадрів); IV етап (1987–1999) – університетський (його розподілено на дві фази у зв'язку з проголошення незалежності України): перебудова системи вищої технічної освіти; поява цільової підготовки спеціалістів; скорочення планів прийому за деякими інженерно-технічними спеціальностями через відмову від планової економіки та занепад системи розподілу випускників; адаптація технічних вишів до вимог ринкової економіки та науково-технічного прогресу; покращення міжнародного співробітництва; отримання більшістю технічних інститутів статусу університетів; виникненням на базі філій політехнік нових самостійних вишів) [7, с. 8-9].

Н. Осіпчук у дисертаційному дослідженні «Навчання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI століття)» (2018) представила та обґрунтувала авторську періодизацію розвитку іншомовної освіти, а також визначила та класифікувала етапи розвитку навчання іноземної мови у вищих технічних навчальних закладах України у другій половині XX на початку XXI століття. I етап (1955–1969 рр.) – установчо-відновлювальний – учена зумовлює розвитком навчання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах у контексті вироблення його законодавчого врегулювання; II етап (1970–1990 рр.) – пошуково-розбудовний, викликаний підвищенням ролі іноземної мови, а також демократизацією й гуманізацією педагогічного процесу у вищих технічних навчальних закладах; III етап (1991–2002 рр.) – розвивально-концептуальний, який характеризується формуванням національного вектору змісту іншомовної освіти, досягненням технічними інститутами статусу університетів, переходом на ступеневу освіту, установами співпраці із зарубіжними науковими установами; IV етап (2003–2005 рр.) – експериментально-реформаторський, зумовлений інтеграцією вищої школи України до Болонського процесу, зростанням ролі вивчення іноземних мов у зв'язку із взаємодією в межах європейського освітнього простору, початком спільних проєктів із закордонними вищими технічними навчальними закладами [3, с. 77-78].

У науковій розвідці Я. Нечепорук «Іншомовна підготовка в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI століття)» (2023) окреслено та обґрунтовано періодизацію розвитку іншомовної професійної льотної підготовки України (середина XX ст. – початку XXI ст.). Учена виокремила чотири основних періоди: I-й (1961–1970 рр.) – пов'язаний з іншомовною підготовкою в ході утворення льотної освітньої системи цивільної авіації в контексті технічного переозброєння; II-й (1971–1984 рр.) – асоційований з міжнародною співпрацею та роллю іншомовної підготовки здобувачів в освітній системі цивільної авіації; III-й (1985–1992 рр.) – зумовлений іншомовною підготовкою у процесі перетворення мереж і структур загальної і вищої освіти, зокрема, авіаційної; IV-й (1993–2007 рр.) – викликаний переходом до усталених, загальноприйнятих міжнародних стандартів і вимог у іншомовній професійній льотній підготовці в період незалежності України [2, с. 438].

Аналіз розвитку іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України (40-ві рр. XX – початок XXI ст.), урахування результатів наукових досліджень учених, нормативно-правової бази вищої освіти та архівних матеріалів окресленого періоду дає можливість виокремити такі періоди:

I-й – реконструкційно-відбудовний (1940–1960). У межах цього періоду виділяємо два субперіоди: 1) 1940–1950; 2) 1951–1960.

II-й – організаційно-установчий (1961–1990), який диференціюємо на два субперіоди: 1) 1961–1968; 2) 1969–1990.

III-й – системно-оновлювальний (1991–2013) включив два субперіоди: 1) 1991–2007; 2) 2008–2013.

IV-й – конвергенційно-інтеграційний (2014–2024) розмежовано на два субперіоди: 1) 2014–2016; 2) 2017–2024.

Ключові аспекти нормативно-правового забезпечення досліджуваного періоду, які стали підґрунтям для виокремлення цієї періодизації, представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Обґрунтування хронологічних меж періодів розвитку іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України (40-ві рр. XX – початок XXI ст.)

Назва періоду і його хронологічні межі	Законодавче і нормативно-правове забезпечення	
	Назва документа	Концептуальний зміст
1	2	3
I-й період – реконструкційно-відбудовний (1940-1960)	Постанова Ради Народних Комісарів Спілки РСР «Про викладання німецької, англійської та французької мов» від 16 вересня 1940 року № 1696	Інтенсифікація вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти через запровадження їх вивчення протягом 4 років по 2-3 години на тиждень; по закінченні курсу студент має вміти читати спеціальну літературу та користуватися розмовною іноземною мовою; не склавши іспит з іноземної мови наприкінці курсу студент не допускався до захисту дипломного проекту/ державного іспиту.
II-й період – організаційно-установчий (1961-1990)	Постанова Ради Міністрів СРСР «Про покращення вивчення іноземних мов» від 27 травня 1961 року № 468	Покращення вивчення іноземних мов через збільшення обсягу аудиторних занять для немовних факультетів не менш як 240 годин, розширення факультативних занять з іноземної мови й позааудиторної роботи, поліпшення навчальних планів, установлення кількості студентів для аудиторних занять немовних спеціальностей не більш як 12–15 осіб, збільшення випуску навчальних фільмів з вивчення іноземних мов для ВНЗ, придбання закордонних навчальних фільмів з вивчення мов, довгограючих грампластинок із записами занять, пісень, віршів, оповідань, уривків з художніх творів, програми радіо і телебачення з вивчення мов, словників, розмовників, брошур з класичною й сучасною літературою англійською, німецькою, французькою, іспанською мовою як адаптовані, так і в оригіналі та ін.
III-й період – системно-оновлювальний (1991-2013)	Закон України «Про освіту» (1991)	Установлено право укладати договори про співпрацю, установлювати прямі зв'язки з навчальними закладами, науковими установами системи освіти зарубіжних країн, міжнародними організаціями, фондами тощо, передбачене також сприяння державою міжнародній співпраці навчальних закладів та органів управління освітою, що у свою чергу посилює іншомовну складову підготовки фахівців.

1	2	3
IV-й період – конвергентно-інтеграційний (2014-2024)	Закон України «Про вищу освіту» (2014)	Визначено, що одним з основних принципів освіти в Україні є взаємозв'язок з освітою інших країн, а також забезпечення зв'язку із навчальними закладами та державними органами інших країн, організація впровадження у практику досягнень науки й передового досвіду. Передбачено потребу проводити роботу, пов'язану зі встановленням еквівалентності атестатів і дипломів, міжнародним визнанням навчальних курсів, кваліфікацій, вчених ступенів і звань. Вищевказані положення, виокремлені законом, посилюють потребу іншомовної підготовки фахівців з вищою освітою.
	Закон України «Про застосування англійської мови в Україні» (2024)	Сприяння вивченню англійської мови громадянами України, забезпечення її застосування як однієї з мов міжнародного спілкування на всій території України в публічних сферах суспільного життя. Обов'язкова вимога володіння англійською мовою для державних посад, офіцерського та сержантського складу за контрактом та ін., а також організація проведення іспиту на визначення рівня володіння ними англійською мовою. Ініціювання створення, запровадження та/або поширення інноваційних цифрових ресурсів з вивчення англійської мови та ін.

I-й період – реконструкційно-відбудовчий (1940–1960). Перший субперіод (1940–1950) пов'язаний з посиленням вектору влади на вищу технічну освіту унаслідок затребуваності в інженерно-технічних кадрах спершу для військової промисловості, а потім – для масштабної повоєнної відбудови об'єктів цивільної, критичної, транспортної та промислової інфраструктури; нагальною потребою всіх галузей господарства в інженерно-технічних та інженерно-будівельних фахівцях; організацією факультетів при інститутах для підготовки відповідних кадрів; потребою у збільшенні контингенту прийому на технічні спеціальності; повоєнною відбудовою, поверненням з евакуації вищів, зокрема технічних; швидким повоєнним розвитком Відділу технічних наук Національної академії наук України; посиленням ролі іншомовної підготовки на нормативно-правовому рівні, зокрема й інженерно-технічних спеціальностей; включенням іноземної мови (німецької, французької або англійської) до вступних іспитів на інженерно-технічні спеціальності; оновленням вимог до вступного іспиту та до вивчення іноземних мов в аспірантурі; нестачею посібників, підручників, періодичної літератури для вивчення іноземних мов і відповідно активізацією видавничого плану з іноземних мов для вузів).

Другий субперіод (1951–1960) передбачав підвищення якості підготовки фахівців для промисловості, сільського господарства та будівництва; приділення особової уваги підготовці інженерних кадрів для галузей нової техніки, подальшому розвитку наукової та проектно-конструкторської роботи; зростаючу потребу технічних закладів вищої освіти у професорсько-викладацьких кадрах; популяризацію вищої технічної освіти; покращення і розвиток заочної і вечірньої вищої освіти; відкриття нових заочних та вечірніх відділень при інститутах, а також філіалів і навчально-консультаційних пунктів; організацію заводів вищих технічних навчальних закладів, промислових підприємств і цехів при вищих навчальних закладах; запровадження досягнень науки й техніки у виробництво і підвищення кваліфікації інженерних кадрів; посилення ролі

наукових інженерно-технічних товариств у залученні інженерно-технічних працівників та науковців для сприяння господарському будівництву, впровадженню нової техніки, підвищення продуктивності праці та технічної культури виробництва; поліпшення науково-дослідної роботи та дослідно-конструкторських розробок у вищих технічних навчальних закладах (нових конструкцій автоматів та автоматичних обладнань); покращення викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах; підвищення рівня володіння іноземними мовами студентами, зокрема для наукових і технічних цілей з акцентом на розмовній мові; запровадження масових заходів з іншомовної підготовки (гуртки розмовної мови і перекладу; анотування іноземної літератури; випуск стінних газет, бюлетенів тощо).

II-й період – організаційно-настановчий (1961–1990). Перший субперіод (1961–1968) зумовлений збільшенням терміну навчання на більшості технічних спеціальностей закладів вищої освіти до 5 років 6 місяців (інженерно-фізичні; фізично-хімічні; кібернетика, радіо електрика і приладобудування; динамікою і міцністю машин, кораблебудування і авіабудування; суднобудування на морських шляхах; архітектура); встановленням культурно-наукових зв'язків з відповідними за профілем закордонними вузами, обміном досвіду між ними, а також стажуванням студентів, відрядженням викладачів і аспірантів у цих вишах; поліпшенням вивчення іноземних мов студентами, аспірантами, викладачами профільних дисциплін, науковими співробітниками; посиленням заходів щодо практичного оволодіння іноземною мовою, запровадженням гуртків розмовної практики; зменшенням кількості студентів у групах з вивчення іноземних мов; збільшенням обсягу аудиторних занять для немовних спеціальностей, який мав складати не менше 240 годин; поліпшенням навчально-матеріальної бази через створення фонетичних кабінетів і лабораторій; устаткуванням вищів найновітнішими технічними засобами; обміном досвідом роботи методичних об'єднань викладачів іноземних мов; зміцненням зв'язків між кафедрами іноземних мов та профілюючими кафедрами; інтенсифікацією видання навчальної і наукової літератури, зокрема для технічних спеціальностей; підготовкою радіо і телепередач з іншомовної підготовки; використання фахової літератури іноземною мовою при написанні курсових і дипломних робіт.

Другий субперіод (1969-1990) характеризувався стимулюванням інновацій та впровадження винаходів у систему народного господарства; посиленням ролі закладів вищої освіти у науково-технічному прогресі; посиленням їх відповідальності за впровадження результатів наукових досліджень у практику (виробництво, галузі народного господарства); покращенням матеріально-технічної бази для досліджень та фінансування науково-дослідних проєктів; розширенням можливостей щодо залучення студентів до реальних наукових досліджень, що виконуються за замовленнями підприємств або держбюджетними темами; приведенням навчальних планів у відповідність до вимог науково-технічного прогресу та потреб народного господарства із зверненням особливо уваги на збільшення обсягу та якості виробничої практики та науково-дослідної роботи студентів; тісним зв'язком навчальних дисциплін з майбутньою професійною діяльністю; забезпеченням уніфікації навчальних планів для закладів вищої освіти однієї профільної групи; врегулюванням процесу атестації науково-педагогічних кадрів; прийняттям положення про аспірантуру при вищих навчальних і науково-дослідницьких закладах із чітко врегульованим процесом, спрямованим на отримання кандидатського ступеня; вступ до аспірантури передбачав здавання іспиту з однієї з іноземних мов (англійської, французької, німецької, іспанської, італійської), в окремих випадках за дозволом керівника навчального закладу можливим було здавання кандидатського іспиту з інших іноземних мов (замість вказаних), якщо володіння ними було необхідне для написання дисертаційної роботи).

III-й період – системно-оновлювальний (1991–2013). Перший субперіод (1991–2007) вирізнявся розбудовою національної системи вищої освіти України після здобуття

незалежності; інтеграцією вищої освіти України до єдиного, сумісного та конкурентоспроможного європейського та світового освітніх просторів, зокрема через залучення до Болонського процесу; оптимізацією мережі вищих навчальних закладів III–IV рівнів; переходом до ступеневої системи навчання; диверсифікацією та особистісною зорієнтованістю вищої освіти; поглибленням міжнародної співпраці; розширенням можливостей щодо участі вищих навчальних закладів, науковців і студентів у міжнародних освітніх і науково-дослідних проєктах; інтенсифікацією заходів щодо сприяння іншомовної підготовки; гармонізацією підходів до мовної освіти в європейському просторі; створенням спільних критеріїв опису мовної компетентності, незалежно від мови, країни або освітнього рівня.

Другий субперіод (2008–2013) відзначався впорядкуванням мережі вищих навчальних закладів, координацією й гармонізацією української системи вищої освіти з європейськими стандартами (Болонський процес); реалізацією кроків для сприяння доступності та безперервності освіти впродовж усього життя та її людиноцентрованості; інформатизацією освіти; розширенням автономії вищих навчальних закладів; упровадженням інформаційних і комунікаційних технологій в освіті та науці; розширенням участі навчальних закладів, науковців, студентів у різних проєктах і програмах міжнародних організацій та співтовариств (програми Темпус, Еразмус Мундус, Жан Моне тощо); проведенням міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів тощо; створенням умов для вивчення іноземних мов; підтримкою мобільності, міжкультурної комунікації та багатомовності.

IV-й період – конвергенційно-інтеграційний (2014–2024). Перший субперіод (2014–2016) зумовлювався оптимізацією результатів наукових досліджень з метою їх імплементації для розвитку всіх сфер суспільного життя; визначенням наукової та науково-технічної діяльності в закладах вищої освіти як невід’ємної частини освітньої діяльності, що здійснюється задля інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти; популяризацією вивчення іноземних мов; посиленням ролі англійської як мови міжнародного спілкування та активізацією її вивчення серед громадян; організацією курсів із вивчення англійської мови на базі закладів вищої освіти; організацією фахових конкурсів, олімпіад та інших змагань з англійської мови; збільшенням мережі літніх мовних таборів з метою вивчення іноземних мов в Україні; поширенням використання освітніх теле- та радіопрोगрам із вивчення англійської мови; розширенням програм підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування шляхом включення вивчення англійської мови; посиленням практики підтримки англійськомовних версій офіційних вебсайтів органів державної влади.

Другий субперіод (2017–2024) відзначався сприянням вивченню англійської мови громадянами України та надання їй офіційного статусу мови міжнародного спілкування в Україні; вивченням англійської мови на всіх рівнях освіти; володіння англійською мовою встановлюється як обов’язкова вимога до зайняття певних посад (державні службовці; посадовці органів виконавчої влади; військовослужбовці, поліцейські та правоохоронці; прокурори; посадові особи державних підприємств; керівники закладів вищої освіти та наукових установ); використанням англійської мови в різних публічних сферах (у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; у сфері освіти, культури, транспорту, охорони здоров’я; у взаємодії із міжнародними партнерами та під час перетину кордону; у роботі екстрених служб та під час оформлення міжнародних документів); покращенням якості навчально-методичного забезпечення дисциплін у закладах вищої освіти).

Розвиток іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України в досліджуваній час реалізовувався під впливом низки чинників, серед яких: соціальні (повоєнна індустріалізація; відбудова народного господарства; гостра потреба у висококваліфікованих інженерно-технічних кадрах, підвищене соціальне замовлення на їх підготовку; зростання соціального престижу інженерних професій; прискорення

науково-технічного прогресу; масовізація вищої технічної освіти; зміна соціального статусу інженера в умовах ринкової економіки; потреба у фахівцях із міждисциплінарними компетентностями; інтернаціоналізація вищої технічної освіти), економіко-політичні (тісний зв'язок вищої технічної освіти з промисловістю та виробництвом; пріоритет військово-оборонної, машинобудівної, металургійної та енергетичної галузей; державне замовлення на інженерів; перехід до ринкової економіки; інтеграція у європейський освітній та науковий простір), організаційно-правові (централізоване управління технічними закладами вищими освіти; єдині навчальні плани з домінуванням фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін; чітка регламентація навчального процесу; після здобуття незалежності надання автономії технічним закладам вищої освіти; реформування законодавства у сфері вищої освіти) та історико-культурологічні (ігнорування гуманітарної складової підготовки інженерів; переосмислення ролі гуманітарних дисциплін у технічній освіті; гуманітаризації інженерної підготовки; інтеграція технічних, соціальних і гуманітарних знань).

Висновки. Аналіз наукових досліджень учених, нормативно-правової бази вищої освіти та архівних матеріалів досліджуваної доби надали змогу виокремити чотири періоди розвитку іншомовної підготовки здобувачів технічних закладів вищої освіти України: 1) реконструкційно-відбудовний (1940–1960), субперіоди: 1940–1950 та 1951–1960; 2) організаційно-настановчий (1961–1990), субперіоди: 1961–1968 та 1969–1990; 3) системно-оновлювальний (1991–2013), субперіоди: 1991–2007 та 2008–2013; 4) конвергенційно-інтеграційний (2014–2024), субперіоди: 2014–2016 та 2017–2024. Також репрезентовано зміни, які характеризували суспільно-політичний розвиток України в контексті реалізації системних урядових реформ і перетворень означених років та розвиток мережі технічних закладів вищої освіти України досліджуваного періоду (модифікація мети, змісту, принципів, форм, методів, освітніх технологій і засобів іншомовної підготовки здобувачів).

Подальші наукові дослідження вбачаємо в аналізі нормативно-правової бази іншомовної підготовки в технічних закладах вищої освіти України (40-ві рр. XX – початок XXI ст.).

Список використаних джерел:

1. Гупан Н. М. Проблеми хронології в сучасних історико-педагогічних дослідженнях. *Український педагогічний журнал*. № 1. 2016. С. 116-121. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714212/1/%D0%B3%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BD3.pdf>
2. Нечепорук Я. С. Іншомовна підготовка в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI століття): дис. ... д-ра. пед. н.: 13.00.01. Кропивницький, 2023. 480 с.
3. Осіпчук Н. В. Навчання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XX століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Рівне; Тернопіль, 2018. 336 с.
4. Терентьева Н. О. Розвиток політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України (XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2007. 20 с.
5. Терентьева Н. О. Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2016. 567 с.
6. Хриков Є. М. Аналіз стану періодизації історико-педагогічних явищ. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2016. № 6 (1). С. 182-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2016_6%281%29_26
7. Южно О. І. Діяльність політехнічних ВНЗ у контексті розвитку вищої технічної освіти в Україні (друга половина XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Суми, 2016. 20 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/1871>

References:

1. Hupan, N. M. (2016). Problemy khronolohii v suchasnykh istoriko-pedahohichnykh doslidzhenniakh [Problems of chronology in modern historical and pedagogical research]. *Ukrainian Pedagogical Journal*, 1, 116–121. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714212/1/%D0%B3%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BD3.pdf> [in Ukrainian].
2. Necheporuk, Ya. S. (2023). Inshomovna pidhotovka v istorii rozvytku vitchyznianoї profesiinoї osvity u lotnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Foreign language training in the history of domestic professional education development in flight training institutions in Ukraine (the second part of the 20th century – the beginning of the 21st century)]. (Doctor's thesis). Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. Kropyvnytskyi [in Ukrainian].
3. Osipchuk, N. V. (2018). Navchannia inozemnykh mov u vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (druha polovyna XX - pochatok XXI stolittia) [Foreign languages teaching in higher educational institutions of Ukraine (the second half of the XX – the beginning of the XXI century)]. (Candidate's thesis). Rivne State Humanitarian University, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Rivne; Ternopil [in Ukrainian].
4. Terentieva, N. O. (2007). Rozvytok politekhnichnoi osvity u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (XX st.) [Development of polytechnic education in higher pedagogical educational institutions of Ukraine (XX century)]. (Extended abstracts of Candidate's thesis). Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
5. Terentieva, N. O. (2016). Tendentsii rozvytku universytetskoї osvity v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Trends in the development of university education in Ukraine (the second half of the 20th – the beginning of the 21st century)]. (Doctor's thesis). Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
6. Khrykov, Ye. M. (2016). Analiz stanu periodyzatsii istoriko-pedahohichnykh yavlyshch [Analysis of the state of periodization of historical and pedagogical phenomena]. *Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Pedagogical Sciences*, 6 (1), 182-196. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2016_6%281%29_26 [in Ukrainian].
7. Yukhno, O. I. (2016). Diialnist politekhnichnykh VNZ u konteksti rozvytku vyshchoї tekhnichnoi osvity v Ukraini (druha polovyna XX stolittia) [The activity of polytechnic HEI in the context of development of higher technical education in Ukraine (the second half of the XX century)]. (Candidate's thesis). Makarenko Sumy State Pedagogical University. Sumy. Retrieved from <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/1871> [in Ukrainian].

Soter M. V.,

orcid.org/0000-0002-4626-0137

PERIODIZATION OF THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF STUDENTS AT TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE (THE 40S OF THE XX – THE EARLY 21ST CENTURY)

The article focuses on the periodization of the development of foreign language training of students at technical higher education institutions in Ukraine from the 1940s to the early twenty-first century). It is emphasised that the complexity of periodizing historical and pedagogical phenomena and processes stems from the fact that their formation and development take place within the context of profound socio-political, socio-economic, and socio-cultural changes and transformations in society.

Based on the analysis of the development of foreign language training of students at technical higher education institutions in Ukraine from the 1940s to the early twenty-first century, and with due consideration of relevant scholarly research, the regulatory and legal framework of higher education, and archival materials from the period under review, four distinct periods have been identified. The first period, reconstruction and recovery (1940-1960), is subdivided into two subperiods: (1) 1940–1950 and (2) 1951–1960. The second period, organizational and institutional development (1961-1990), is also divided into two subperiods: (1) 1961–1968 and (2) 1969–1990. The third period, systemic development and renewal (1991–2013), includes two subperiods: (1) 1991–2007 and (2) 2008–2013. The fourth period, convergence and integration (2014–2024), is divided into two subperiods: (1) 2014–2016 and (2) 2017–2024.

It is noted that the development of foreign language training of students at technical higher education institutions in Ukraine during the period under consideration was shaped by a range of factors, including: social, economic and political, organisational and legal, as well as historical and cultural.

Further scholarly research is envisaged in the analysis of the regulatory framework governing foreign language training at technical higher education institutions in Ukraine from the 1940s to the early twenty-first century.

Key words: periodisation of historical and pedagogical phenomena and processes, foreign language training, technical higher education institutions in Ukraine, periods of the development of foreign language training of students at technical higher education institutions in Ukraine (1940s – early twenty-first century).

Дата надходження статті: 16.05.2025 р.

Прийнято до публікації: 04.06.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Рускуліс Л. В.